

LEKCJA BUNTU

„Człowiek jest jedynym stworzeniem, które nie zgadza się być tym, czym jest” – pisze Albert Camus w eseju *Człowiek zbuntowany* (1951). Francuski egzystencjalista przygląda się „dziejom europejskiej pychy” na przestrzeni dwóch stuleci. Poddaje refleksji racje, postawy i dokonania buntu metafizycznego (protest człowieka przeciwko jego ludzkiej kondycji i przeciwko światu), historycznego (ruchy rewolucyjne) i twórczego (korygowanie rzeczywistości za pomocą języka artystycznego w poszukiwaniu jedności). Podkreśla, że bunt ma sens tylko w społeczeństwach zachodnich, gdzie teoretyczna równość maskuje realne nierówności. Człowiek w akcie oporu, który doszczętnie go zagarnia, żąda poszanowania dla części siebie, którą uważa za najwyższe dobro, cenniejsze od życia. Choć bunt rodzi się z indywidualnych pobudek i jest walką o integralność własnej istoty, służy obronie godności wszystkich ludzi.

W swojej bogatej twórczości Artur Pałyga daje nam kilka lekcji buntu. W tym miejscu przyjrzymy się gestom sprzeciwu wyrażanym przez artystów i ludzi nauki. Wykład na temat rebelii w świecie sztuki jest *implicite* i *explicit* zawarty w utworze *Morrison/Śmiercisyn*, inspirowanym biografią wokalisty amerykańskiego zespołu rockowego The Doors. Postać nazwana Profesor kontekstualizuje postawę Jima Morrisona: „Uosabia on w swoim akcie buntu owego lucyferycznego ducha przekory i sprzeciwu, jaki zadomowił się w kulturze europejskiej, niespotykanego w tym stopniu nigdzie indziej”. Wymienia także innych przedstawicieli zbuntowanej myśli: Nietzschego (doskonałego nihilistę wskazującego na niemożność wiary), Rimbauda (wielkiego poetę buntu), Baudelaire’a (odrzucającego obowiązującą estetykę), Jarry’ego (głoszącego triumf irracjonalności), Artauda (twórcę abstrakcyjnej poetyki teatru okrucieństwa).

Morrison/Śmiercisyn stawia pytanie o to, czy w obecnych czasach bunt jest autentycznym wyrazem niezgody na świat, czy może strategią marketingową stosowaną w show biznesie, gdzie artysta jest synonimem inwestycji przynoszącej zyski. „Ludzie kupują legendę” – mówi Pan Producent, a zadatki na legendę mają przede wszystkim buntownicy („ludyczni, wulgarni, niepokorni i wyzywający”). W pewnym momencie scena muzyczna zostaje porównana do sceny teatralnej, ale teatralność jest rozumiana pejoratywnie – dziwna gra z widownią, udawanie, muzycy jako marionetki w teatryku, z którego pragną się uwolnić.

Wśród najśłynniejszych złotych myśli Jima Morrisona znajduje się zdanie: „The most important kind of freedom is to be what you really are” (Najważniejszym rodzajem wolności jest być tym, kim jesteś naprawdę). Artur Pałyga nie przywołuje tego cytatu bezpośrednio, lecz w jego utworze zawiera się jego sens. Dramatopisarz wprowadza do tekstu grę literacką z postacią kafkowskiego Strażnika. Co powinien zrobić człowiek czekający przez wiele lat przed (za)strzeżonymi drzwiami? – zadaje sobie pytanie Morrison. I odpowiada: „Nie słuchać strażnika, bo nie o niego tutaj chodzi. [...] Wejść. Po prostu wejść. Jeśli to jest sprawdzian, to na tym polega. I tyle”. W przypowieści

Kafki człowiek uchyla się przed podjęciem decyzji i ponosi klęskę. Nie jest sobą (na co wskazuje brak własnego imienia), nie tworzy własnej narracji – jak pisze w szkicu na temat utworu *Przed prawem* Michał Paweł Markowski.

„Wiem, że czytywała Asnyka. Asnyk dzisiaj też jest takim muzealno-posągowym poetą, zapomnianym trochę, a wtedy funkcjonował inaczej. Może to za daleko posunięte porównanie, ale wydaje mi się, że mógł być dla niej takim Jimem Morrisonem. Myślę, że to jej przyświecało: »Szukajcie prawdy jasnego płomienia!« – ten wiersz przywołany w sztuce”. Tak autor *W promieniach* mówi o swojej bohaterce. Rozważmy teraz drugi rodzaj buntu, uosobianego przez Marię Skłodowską-Curie w „zupełnie nieznanach listach”, jakie pisze do siebie podwójna Noblistka ręką Artura Pałygi. Wyjaśnijmy najpierw kwestię „posągowości”. W nagraniu wideo, z którego pochodzą przywołane słowa dramaturg przyznaje, że z początku uczona kojarzyła mu się sztafopowo i muzealnie, jako poważna figura z portretu lub banknotu. Zdumiało go to, co przeczytał o zadaniach, jakie na siebie nakładała, dążenie do doskonałości w pracy zawodowej łącząc z misją wychowania i samodzielnego uczenia swoich dzieci. Zwracał uwagę na radykalne wypowiedzi, na przykład dotyczące odczuwania świata, miłości i nienawiści, które nie pasowały do postaci z portretu. W końcu zachwyił się jej stosunkiem do życia, m.in. faktem, że zrezygnowała z finansowych profitów za epokowe odkrycia. Miały one jednak swoją cenę. Skłodowska-Curie utraciła dziecko, prowadząc w zaawansowanej ciąży wyczerpujące badania nad promieniotwórczością. Ta sytuacja pozwoliła autorowi sztuki spojrzeć na odkrywczynię jako na kobietę przekraczającą symboliczne wyobrażenie Matki-Polki. Napisał dla niej kwestię: „Jeśli życie się swoje poświęca, jest to wybaczone. / Jeśli się na ołtarzu składa siebie samego, jest to wielkie, jest to ponadludzkie, jest to podziwiane. / A jeśli nie siebie? / Jeśli kogoś? / Jeśli siebie, dziecko?”. Poświęcenie uczoney było jednak totalne. Jej śmierć także przypisuje się najwyższemu poziomowi ryzyka zawodowego, którego świadomość w latach 30. XX wieku nie była dostateczna. W swoim artykule poświęconym interpretacji *W promieniach* Jacek Kopciński nazwał Marię Skłodowską-Curie „kobiecy symbolem prometejskiego buntu”. Tytanka wiedzy, dobroczyni ludzkości, szlachetna przedstawicielka buntu metafizycznego.

Kamila Łapicka

Źródła:

Albert Camus, *Człowiek zbuntowany*, przekł. Joanna Guze, Warszawa: Muza, 1998.

Jacek Kopciński, *Faust/yna*. „*W promieniach*” Artura Pałygi, Załącznik Kulturoznawczy nr 4/2017.

Michał Paweł Markowski, „*Przed prawem*” *Interpretacja, literatura, etyka*, „Teksty Drugie” nr 1-2/ 2002, s. 32-50.

Artur Pałyga, *Morrison/Śmiercysyn*, Encyklopedia Teatru Polskiego,

<https://encyklopediateatru.pl/ksiazka/235/morrison-smiercysyn>, dostęp: 16.09.2022.

Artur Pałyga, *W promieniach*. *Zupełnie nieznanach listy Marii Skłodowskiej-Curie*, „Dialog” nr 7-8/2016.

Artur Pałyga o fascynacji Marią Skłodowską-Curie i genezie sztuki „*W promieniach*”,

<https://www.youtube.com/watch?v=3OX13KWcpfo>, dostęp: 16.09.2022.